

VARGA MÁRIA (1960) Balassagyarmat

VARGA MÁRIA

Prohászka Lajos: Történet és hagyomány

Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2015

Prohászka Lajos (1897–1963) a magyar filozófiai gondolkodás méltatlanul elfeledett, illetve jelentőségéhez mérten talán igazán sohasem méltányolt alakja. Egyetemi tanárként, lapszerkesztőként (Athenaeum) a két világháború közötti szellemi élet egyik meghatározó képviselője volt. A rendszerváltás után reprint kiadásban két könyve is megjelent (*A vándor és a bujdosó*, *A mai élet erkölcsé*), ám ezek lényegében visszhang nélkül maradtak. Legismertebb – egyben legvitatottabb – műve *A vándor és a bujdosó* című, nemzetkarakterológiával foglalkozó esszékötet.

Élete, világlátása sok tekintetben hasonlít neves kortársaiéhoz: mint például Hamvas Bélát vagy Márai Sándort, őt is Lukács György hallgattatta el 1949-ben. Hamvassal közös volt ifjúkori rajongásuk, majd későbbi kritikus viszonyulásuk Nietzsche irányában. Mindhárom alkotó írásaiból kiolvasható az a meggyőződés, hogy a korabeli lelki-szellemi válságból a kereszténység nyújthat valódi kiutat. A kiútkeresés misztikus áramlataival (amilyen például a Hamvas által követett dosztojevskiji, bergyajevi irány) azonban Prohászka a klasszikus görögség, a német újklasszika, az egyházra is támaszkodó katolicizmus egyfajta szintézisét állította szembe.

Gondolkodói mentalitásuk abban is jelentős eltérést mutat, hogy Prohászka munkássága egyetemi tanárként, akadémikusként alapvetően a tudományosság berkein belül maradt, míg Hamvas folyamatosan kifejezte ellenérzését kora tudományosságával – „szcientizmusával” – szemben. Kultúraszervezőként, szerkesztőként azonban a konzervatív Prohászka gyakran adott teret olyan merész és egyéni gondolkodóknak, mint amilyen Hamvas vagy éppen Kerényi Károly volt. De ő maga is publikált például Kerényi lapjában, a Szigetben

Munkássága három nagy és összefüggő témakört ölel fel: neveléstudomány-neveléstörténet, kultúrfilozófia, valamint a modern kori válság problematikája.

Történet és kultúra című gyűjteményes kötetének (műfajilag esszék, tanulmányok és recenziók alkotják) témái is e három területen mozognak. Az Orosz Gábor által szerkesztett könyv Prohászka ma már nehezen fellelhető tanulmányait adja közre. Az *Utószó*ból – az életrajz mellett – két megvalósulatlan könyvkiadási tervét is megismerjük, jelen kötet éppen az egykor betervezett írásokra épül, azok nagy részét tartalmazza. Ezek a könyvek politikai okokból nem jelentek meg. A publikálást – jellemzően – először a nyilasok, majd a kommunisták akadályozták meg.

Prohászka minden téren távol tartotta magát a szélsőségektől, mindenben a kiegyenlítődést, a középutat kereste. Ezt teszi akkor is, amikor a filozófia lényegét, gyökereit próbálja megfogalmazni *A filozófia olvasásáról* című esszéjében. Platónra hivatkozik, aki mesterével, Szókratésszal mondatja ki, hogy a bölcselet, a filozófia a legmagasabb értelemben vett műzsai foglalkozás: költészet. Platón ugyanakkor a matematikát jelölte meg a filozófia bevezető tanulmányául. „Ézért bizvást figyelmükbe lehetne ajánlani ezt a platóni szemléleti módot azoknak, akik a költészet gyökereit végképp ki akarják tépni a racionalitás talajából, és azoknak is, akik a filozófiát kimerítik a pusztán racionális konstrukciókban” – figyelmeztet Prohászka.

De óv a túlhajtott miszticizmustól is: „katakлизmák után ez járványosan szokott fellépni [...], ma pedig különösen kultúránk egyre fokozódó racionalizálódásának, industrializálódásának ellensúlyozódását keresik benne” (*A jelenkor szelleme*). A misztikát azonban nem mindenestől elvetni akarja, hanem az antikvitásra, a latin kereszténységre épülő európai szellem világosságán átszűrve befogadni.

A kötetben nagy teret kapnak a modern kor emberét, szellemiségét és kultúráját taglaló írások.

A korábbi korszakok emberével szemben a modern ember – írja – nem fölfelé tekint, hanem önmagába. Míg a középkori ember

bensősége végső soron az Istennel való egyesülésben gyökerezik, addig a mai ember lelki érzékenysége, bensősége lelki életének önmagában elégséges voltából fakad. Az irodalom, a művészet egészében véve lélekrajz, érzelmek és szenvedélyek boncolása (*A modern ember*).

A modern kultúrát jellemezve arra a megállapításra jut, hogy míg az antik és a középkori kultúra középpontjában a vallás állt, s innen, mint egy fókuszról sugárzott szét a kultúra többi ágára, addig a jelenben a tudomány válik centrális jelentőségűvé. Rányomja bélyegét a vallásra csakúgy, mint az erkölcsiségre, a művészetre, a gazdaságra és a technikára is. A művészetben például legalább akkora szerepe van az esztétikai teóriáknak, mint az alkotói impulzusnak, nincsenek nagy alkotások,

egyesek szerint a művészet meghalt, és helyét elfoglalta a művészetelmélet. A modern természettudomány az egész világképet, sőt világhelyzetet megváltoztatta, mivel az embert is pusztán természeti produktumnak tekinti (*A modern kultúra*).

A hosszabb lélegzetű írások mellett a kötet fontos és érdekes részét képezik a néhány oldalas kritikák, recenziók. Nagy József, Kornis Gyula, Leopold Ziegler, Kerényi Károly és mások könyvein keresztül a szerzők egész munkásságáról, sőt a korszak egészéről kapunk lényegre törő, izgalmas és biztos szakmai tudással megrajzolt képet.

A mintegy hétszáz oldalas kötet remélhetőleg hozzájárul ahhoz, hogy filozófiai reneszánszunk kiemelkedő képviselője, Prohászka Lajos végre elfogallassa méltó helyét a magyar kultúrában.

KOLLARITS KRISZTINA

Szécsi Noémi – Géra Eleonóra: A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)

Európa, 2015

Az 1970-es évektől szemléletváltás indult el a történettudományban, amelynek lényege a „nagy narratíváktól”, a politikai eseménytörténettől való elfordulás, s ezzel párhuzamosan a mindennapi élet és annak szereplői, az átlagemberek világa iránti érdeklődés felerősödése. Ennek a folyamatnak köszönhetően az elmúlt évtizedek történetírásában egyre inkább megjelenhet a női tapasztalat, ahogy az irodalmi kánon(ok) körüli vitákban is egyre-másra visszatér az íróknak avagy női írók újraértékelésének igénye. *A budapesti úrinő magánélete* című kötet szerzői is fontosnak tartották, hogy könyvük előszavában külön hangsúlyozzák e folyamat jelentőségét: „Az utóbbi évtizedekben bekövetkezett szemléletváltozás után nem hihetjük többé, hogy a történelem csupán a háború és béke ritmikus váltakozása, és nem kicsinyelhetjük le a nők hétköznapijairól szóló történelmet pusztán azért, mert nem (mindig) az élet nyilvános színpadán játszódott, és nem a politikai hatalom gyakorlásáról szólt. A budapesti nők magánéletének történetei nem fűszerezik a várostörténetet vagy nőtörténetet, hanem annak szerves részei.”

Véleményem szerint sajnos még nem tartunk ott, hogy általánosan elfogadott lenne ez a nézet,

mindenesetre jelzésértékű a kötet sikere: 2015 decemberében jelent meg, de néhány hét alatt elfogyott a könyvesboltokból, a könyvbemutatón pedig az Alexandra pódium helyisége zsúfolásig megtelt (nem csak női olvasókkal). A női nézőpontú kötetek iránti érdeklődés nem új keletű, elég talán csak Andrássy Ilonának a *Mindennek vége!* címmel kiadott I. világháborús naplójára utalnunk.

A Szécsi-Géra-kötet az eddigieknél nagyobb feladatot vállal magára, a budapesti középosztálybeli nők életének szinte minden területét igyekszik bemutatni az 1860–1914 közötti időszakban.

Kik is ezek a „budapesti úrinők”? Lényegében középosztálybeli nőkként határozzák meg őket a szerzők, feleségek, anyák vagy éppen festőnők, írónők, színésznők. A középosztály kategóriája már ebben a korban is eléggé képlékeny volt, több szempont (gazdasági helyzet, foglalkozás, műveltség és életmód) alapján lehetett eldönteni, hogy valaki ide tartozhat-e. A családfő nem lehetett kétkezi munkás vagy iparos, legalább háromszobás lakással kellett rendelkezniük, és havi 3–10 000 korona bevétellel a megfelelő háztartás fenntartásához, elvárás volt egy bizonyos műveltségi szint és az úri vi-

KOLLARITS KRISZTINA (1968) Budapest